บทที่ 5

อภิปรายและสรุปผล

จากการศึกษาเรื่องการจัดการป่าชุมชนบ้านเขาแหลม จังหวัดนครสวรรค์และป่าชุมชนบ้านบึงเจริญ จังหวัดอุทัยธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านเขาแหลมและป่าชุมชนบ้านบึงเจริญ โดยการใช้แบบสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลกับผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาอย่างยาวนาน การสนทนากลุ่มย่อย การสังเกตและจากข้อมูลบันทึกการประชุมของคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งสามารถอภิปรายและสรุปผลได้ดังนี้

อภิปรายผล

การจัดการป่าชุมชนบ้านเขาแหลม

จากการศึกษาข้อมูลวิธีการจัดการป่าชุมชนบ้านเขาแหลมพบว่า วิธีการจัดการป่าชุมชนบ้านเขาแหลม ประกอบไปด้วยวิธีการหลัก ๆ 4 ด้าน คือ 1. ด้านการวางแผนการจัดการป่าชุมชน 2. ด้านการจัดสรรผลประโยชน์ของชุมชน 3. ด้านการบังคับใช้ กฎ ระเบียบของชุมชน 4. ด้านการสนับสนุนจากองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกต่าง ๆ ปรากฏผลการศึกษาดังนี้

1. ด้านการวางแผนการจัดการป่าชุมชน

1.1 ขั้นตอนการสร้างจิตสำนึกและการสร้างความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ในอดีตบ้านเขาแหลมมีวิธีการสร้างจิตสำนึกและสร้างความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ผ่านการสั่งสอนและการบอกกล่าวสอดแทรกอยู่ในวิถีชีวิตปกติประจำวัน เช่น การเก็บหาของป่า ก็จะนำลูกหลานเข้าป่าด้วย และในปัจจุบันวิธีการสร้างจิตสำนึกและสร้างความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนจะอยู่ในรูปแบบการอบรมให้ความรู้จากวิทยากร ที่มาจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาชุมชนต่าง ๆ ชาวบ้านก็จะนำบุตรหลานและมีการชักชวนญาติพี่น้อง เข้ามารับฟังการอบรมด้วยทุกครั้ง ซึ่งสัมพันธ์กับงานวิจัยของสนธิกาญจน์ วิโสจสงคราม (2543) ที่ได้กล่าวถึง ด้านการวางแผนจัดการป่าชุมชนว่า ขั้นตอนแรกของการวางแผนการจัดการป่าชุมชนเป็นการสร้างจิตสำนึกและความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน ให้กับคนในครอบครัวและคนในชุมชนเป็นหลัก

1.2 ขั้นตอนการกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน ในอดีตบ้านเขาแหลมมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชนแบบไม่เป็นทางการ โดยเริ่มตั้งแต่บริเวณป่าที่ติดกับหมู่บ้านไปเรื่อย ๆ จน

สิ้นสุดที่แนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ในปัจจุบันมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชนอย่างเป็นทางการ โดยการสำรวจแนวเขตป่าชุมชนบ้านเขาแหลม มีคณะกรรมการป่าชุมชน ผู้นำชุมชน ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ป่าไม้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง มาร่วมในการสำรวจและวางหลักเขตในครั้งนี้ด้วย

1.3 ขั้นตอนการจำแนกเขตป่าชุมชน ในอดีตบ้านเขาแหลมมีการจำแนกเขตป่าชุมชน เขตป่าใช้ประโยชน์ และเขตป่าหวงห้าม โดยใช้พืชพันธุ์และต้นไม้ที่ขึ้นเป็นเกณฑ์ในการกำหนด ในปัจจุบันมีการจำแนกเขตป่าชุมชนออกเป็นป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย โดยเขตที่เป็นป่าอนุรักษ์จะมีต้นไม้ใหญ่ที่หายากเป็นจำนวนมาก เช่น ไม้มะค่า ไม้แดง ไม้ประดู่ ฯลฯ และยังคงมีสภาพป่าที่สมบูรณ์ ส่วนเขตที่เป็นป่าใช้สอย จะเป็นบริเวณรอบนอกที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า เช่น หาฟืน เก็บหน่อไม้ เก็บเห็ด ฯลฯ ต้นไม้บริเวณนี้ส่วนใหญ่จะเป็นพวกไม้หนุ่ม และเป็นป่าไผ่ส่วนใหญ่ ทุกขั้นตอนในการจำแนกเขตป่าชุมชนชาวบ้านในพื้นที่มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและออกสำรวจด้วย โดยสัมพันธ์กับงานวิจัยของสนธิกาญจน์ วิโสจสงคราม (2543) ในด้านการจัดหาพื้นที่เพื่อจัดเป็นป่าชุมชนว่า ความสำเร็จในการจำแนกเขตเป็นป่าชุมชนนั้น ชาวบ้านควรมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในการจำแนกเขตป่าชุมชนด้วย

1.4 ขั้นตอนการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งองค์กรที่ดูแลป่าชุมชน ในอดีตบ้านเขาแหลมไม่ได้มีการจัดตั้งองค์กรเข้ามาดูแลป่าชุมชน แต่ให้ผู้อาวุโสเป็นผู้มีหน้าที่ดูแล และตัดสินใจเรื่องทุกอย่างเกี่ยวกับป่าชุมชน ในปัจจุบันได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนเข้ามาดูแลและดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน ร่วมกับผู้อาวุโสในชุมชนด้วย ซึ่งจากการสอบถามด้านความพึงพอใจในการทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชนกับชาวบ้าน พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างก็พึงพอใจในการทำงาน สัมพันธ์กับงานวิจัยของสนธิกาญจน์ วิโสจสงคราม (2543) และซูซาติ หนูสุก (2546) ได้กล่าวถึง ความสำเร็จขององค์กรที่ดำเนินการเกี่ยวกับป่าชุมชนนั้น ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของชาวบ้านในชุมชนเป็นหลัก

2. **ด้านการจัดสรรผลประโยชน์ของชุมชน**

2.1 ขั้นตอนการกำหนดข้อตกลงในการใช้ประโยชน์จากไม้ใช้สอยในป่าชุมชน ในอดีตบ้านเขาแหลมไม่ได้มีการจำกัดปริมาณในการใช้ประโยชน์ แต่ได้มีข้อตกลงร่วมกันว่าถ้าจะใช้ประโยชน์จากไม้ใช้สอยในปริมาณมาก ๆ ต้องมีการบอกกล่าวและขออนุญาตจากผู้อาวุโสหรือผู้นำชุมชนก่อน ในปัจจุบันการเข้าไปใช้ประโยชน์จากไม้ใช้สอยของชุมชน อยู่ในความดูแลของคณะกรรมการป่าชุมชน จากการสอบถามด้านความพึงพอใจในการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจกับการใช้ประโยชน์จากไม้ใช้สอยในป่าชุมชนเป็นอย่างดี

2.2 ขั้นตอนการใช้ประโยชน์จากการเก็บหาของป่าและสมุนไพร ในอดีตบ้านเขาแหลมไม่ได้มีการจำกัดปริมาณในการใช้ประโยชน์ แต่ได้มีข้อตกลงร่วมกันว่า ถ้าจะใช้ประโยชน์จากไม้ใช้สอยในปริมาณมาก ๆ ต้องมีการบอกกล่าวและขออนุญาตจากผู้อาวุโสหรือผู้นำชุมชนก่อน ในปัจจุบันชาวบ้านได้ร่วมกันทำข้อตกลงเรื่องช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ มีช่วงเวลาในการเปิดป่าและปิดป่า โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าไปหาหน่อไม้และหาเห็ดป่าและพืชสมุนไพรในป่าชุมชน ซึ่งจะอยู่ภายใต้ข้อตกลงในการเรื่องการเก็บหาของป่าและสมุนไพรเพื่อให้มีใช้อย่างยั่งยืน เก็บอย่างไรให้โอกาสหน้ายังคงมีของป่าเหลือใช้ เช่น การเก็บหน่อไม้ไม่ควรหักหน่อจนหมดถ้าพบ 5 ให้หักแค่ 2 หน่อเพื่อที่จะได้เหลือให้คนข้างหลังได้มีเก็บและเก็บไปเฉพาะที่จำเป็น หลังจากเก็บแล้วต้องร่วมดูแลและซ่อมแซมปลูกพืชเสริมในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชนเพื่อเป็นการฟื้นฟูป่าชุมชน

2.3 ขั้นตอนการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อดีตบ้านเขาแหลมมีพิธีทำบุญกลางบ้านเพื่อเป็นการเสริมสิริมงคลแก่ชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนบ้านเขาแหลม โดยจะจัดในบริเวณศาลเจ้าพ่อเขาแหลม และยังมีประเพณีบุญบั้งไฟเป็นประเพณีสำคัญที่จัดขึ้นทุกปีเพื่อทำการขอฝนตามความเชื่อของชาวบ้านเพื่อที่จะให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และมีพิธีกรรมบวชป่า โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่า ผืนป่าที่ผ่านพิธีการบวชเปรียบเสมือนดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าผู้ใดก็มิอาจทำลายได้ นอกจากนี้ยังได้มีการชักชวนเพื่อนบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงมาเข้าร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านจัดขึ้นด้วย

2.4 ด้านการใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติของเยาวชนในชุมชน ในอดีตบ้านเขาแหลมได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในการเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติของเยาวชน ผ่านวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เข้าป่าก็จะนำลูกหลานไปด้วยระหว่างนั้นก็มีการสอนวิธีการใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ให้กับเยาวชนได้รู้ นอกจากนี้ในปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนบ้านเขาแหลมได้ร่วมลงมติในการสนับสนุนและสร้างเส้นทางเดินเท้าศึกษาธรรมชาติภายในป่าชุมชนบ้านเขาแหลม โดยมีโครงการจะสร้างให้แล้วเสร็จภายในปี 2551 เพื่อให้เยาวชนเห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของป่าไม้ในชุมชน บอกถึงข้อเสียของการตัดไม้ทำลายป่าว่ามีผลกระทบต่อมนุษย์อย่างไรและชักชวนลูกหลานและเยาวชน เข้าร่วมในกิจกรรมปลูกป่าและบำรุงรักษาต้นไม้ในป่าชุมชน

3. ด้านการบังคับใช้ กฎ ระเบียบของชุมชน

3.1 ขั้นตอนการบังคับใช้ กฎ ระเบียบของชุมชนโดยใช้ประเพณีความเชื่อหรือจารีตประเพณีเข้าควบคุม ในอดีตชาวบ้านเขาแหลมมีความเชื่อเรื่องต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ต้นตะเคียน ต้นไทร ต้นโพธิ์ ฯลฯ โดยชาวบ้านจะไม่ตัดและทำลายไม้พวกนี้เด็ดขาด และปัจจุบันความเชื่อนี้ก็ยังคงมีใช้กันอยู่ นอกจากนี้ชาวบ้านจะไม่ตัดต้นไม้ที่ผ่านการประกอบพิธีกรรมบวชป่า โดยต้นไม้ที่ผ่าน

พิธีกรรมนี้จะมีสัญลักษณ์คือ ผ้าเหลือง (จีวรพระ)หุ้มไว้ทุกต้น ไม่ตัดต้นไม้ในเขตพื้นที่ศาลเขาแหลม เพราะเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองอยู่ และก่อนที่เข้าไปป่าจะมีการบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อน ว่าต้องการที่จะขอเข้ามาเก็บของป่าไปเพื่อยังชีพ ขอเก็บเท่าที่จำเป็นมิได้มีเจตนาล่วงเกินและขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจงคุ้มครอง เป็นความเชื่อที่ยังใช้มาจนถึงปัจจุบันนี้

3.2 ขั้นตอนการบังคับใช้กฎ ระเบียบของชุมชนโดยใช้บทบาทของผู้นำชุมชนเข้าควบคุม มีการใช้อำนาจหน้าที่ของผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ในการเรียกประชุมและสั่งการให้ชาวบ้านดำเนินการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน ร่วมทั้งร้องขอให้ชาวบ้านในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางคณะกรรมการป่าชุมชนเป็นผู้จัดขึ้นเนื่องในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ใช้อำนาจของผู้นำชุมชนในการแต่งตั้งและมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้ชาวบ้านในการดูแลรักษาป่าชุมชน

3.3 ขั้นตอนการบังคับใช้กฎ ระเบียบของชุมชนโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเข้าควบคุม มีการสร้างจิตสำนึกรักษ์ป่าชุมชนโดยจัดกิจกรรมให้ชาวบ้านร่วมกันออกลาดตระเวนเพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ในเขตป่าชุมชนและเขตป่าสงวนที่อยู่ติดกันและร่วมกันทำแนวกันไฟ ออกลาดตระเวนป้องกันการเกิดไฟป่าในเขตป่าชุมชน ร่วมกันปลูกป่าและดูแลรักษาป่าชุมชนเนื่องในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ร่วมกันทำป้ายแนวเขตป่าชุมชนและป้ายประชาสัมพันธ์กิจกรรมป่าชุมชนต่าง ๆ

3.4 ขั้นตอนการบังคับใช้กฎ ระเบียบของชุมชนโดยใช้องค์กรชาวบ้านในการควบคุม ชาวบ้านมีส่วนร่วมกับองค์กรชาวบ้าน เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน ในการกำหนดกฎ ระเบียบข้อบังคับในการดูแลรักษาป่าชุมชนร่วมกันปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับในการดูแลรักษาป่าชุมชนโดยเคร่งครัด นอกจากนี้ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ยังเสนอแนะกิจกรรม "โครงการปลูกป่าในครัวเรือน" เริ่มโดย ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นผู้ริเริ่มโครงการฯ และมีชาวบ้านบางส่วนที่มีพื้นที่ว่างนำนโยบายนี้ไปดำเนินการต่อ ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

4. ด้านการสนับสนุนจากองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกต่าง ๆ

4.1 หน่วยงานภาครัฐ ในปี พ.ศ. 2541 มีการประสานความร่วมมือระหว่างมูลนิธิคนเพียงไพรกับเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ สำนักงานป่าไม้เขตจังหวัดนครสวรรค์ ดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูป่าชุมชนโดยทางกรมป่าไม้ให้การสนับสนุนกล้าไม้แก่ชุมชน ขณะเดียวกันสำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดนครสวรรค์ (สปก.) ร่วมกับอุทยานแห่งชาติห้วยขาแข้ง ร่วมกันนำคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์บ้านเขาแหลมจำนวน 12 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนอยู่ด้วยไปฝึกอบรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชน เพื่อให้สมาชิกทราบแนวทางการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับ

การอนุรักษ์ป่า ในปัจจุบันนี้สำนักงานป่าไม้เขตจังหวัดนครสวรรค์ยังให้การสนับสนุนเรื่องกล้าไม้แก่ชุมชน นำมาใช้ปลูกในโอกาสสำคัญต่าง ๆ เช่น กิจกรรมปลูกป่าเทิดพระเกียรติเนื่องในวันเฉลิมพระชนม์พรรษา กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ ฯลฯ และมีกิจกรรมส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ารับการอบรมความรู้จากป่าไม้เขตจังหวัดนครสวรรค์และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

4.2 หน่วยงานภายนอกต่าง ๆ ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกพบว่า หน่วยงานแรกที่เข้ามาให้การสนับสนุนคือ องค์กรเซฟ เดอะ ชิลเด้น โดยเข้ามาในปี พ.ศ. 2537 เพื่อประสานงานให้กับแกนนำกลุ่มชาวบ้านเขาแหลม ไปศึกษาดูงานป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน หน่วยงานที่สองคือ องค์กรพัฒนาเอกชน "มูลนิธิคนเพียงไพร" เข้ามาในปี พ.ศ. 2541 ได้เข้ามาสานต่อโครงการสร้างแนวป่ากันชนห้วยขาแข้ง หลังจากนั้นก็มีหน่วยงานอื่น ๆ เข้ามาในพื้นที่อีกหลายหน่วยงาน ปัจจุบันหน่วยงานที่ลงไปประสานงานในหมู่บ้านมีดังนี้ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) มูลนิธิสืบนาคะเสถียร และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ฯลฯ โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก มูลนิธิสืบนาคะเสถียรจัดค่ายเยาวชนศึกษา โดยนำตัวแทนเยาวชนจากตำบลแม่เปิน ทั้ง 16 หมู่ จำนวน 30 คน มาเข้าค่ายเพื่อการเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติเป็นเวลา 1 สัปดาห์ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้เยาวชนในท้องถิ่นรู้จักและเข้าใจธรรมชาติ สามารถใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติได้อย่างสันติ

การจัดการป่าชุมชนบ้านบึงเจริญ

จากการศึกษาข้อมูลวิธีการจัดการป่าชุมชนบ้านบึงเจริญพบว่า วิธีการจัดการป่าชุมชนบ้านบึงเจริญ ประกอบไปด้วยวิธีการหลัก ๆ 4 ด้าน คือ 1. ด้านการวางแผนการจัดการป่าชุมชน 2. ด้านการจัดสรรผลประโยชน์ของชุมชน 3. ด้านการบังคับใช้ กฎ ระเบียบของชุมชน 4. ด้านการสนับสนุนจากองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกต่าง ๆ ปรากฏผลการศึกษาดังนี้

1. **ด้านการวางแผนการจัดการป่าชุมชน**

1.1 ขั้นตอนการสร้างจิตสำนึกและการสร้างความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ในอดีตสภาพป่าไม้บ้านบึงเจริญเดิมมีความอุดมสมบูรณ์มาก คนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ยังมีน้อย ต่อมามีการทำสัมปทานป่าไม้โดย บริษัทไม้อัดไทยบางนา จำกัด มีการขนไม้ออกนอกพื้นที่เป็นจำนวนมาก ทำให้พื้นที่โล่งเตียนเป็นส่วนใหญ่ พอหมู่บ้านใกล้เคียงทราบข่าวก็มีการเข้ามาจับจองพื้นที่โล่งเตียนพร้อมทั้งเตรียมขยายพื้นที่เพื่อทำการเกษตร เมื่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่เห็นดังนั้นจึงเกรงว่าสภาพป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์จะถูกทำลาย จึงได้มีการรวมตัวจัดประชุมเพื่อที่จะหาแนวทาง

ในการอนุรักษ์ป่า ผลจากการประชุมสรุปได้ว่าจะมีการตั้งป่าชุมชนขึ้นภายในหมู่บ้าน มีการประสานงานกับมูลนิธิสืบนาคะเสถียรในการไปศึกษาดูงานป่าชุมชน โดยไปดูงานที่ป่าชุมชนบ้านตะลุกมะไฟ อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ ภายหลังจากการศึกษาดูงานได้กลับมาประชุมเพื่อหาแนวทางในการดำเนินงานจัดตั้งและขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชน ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งมีโครงการล้อมรั้วห้วยขาแข้ง โดยครอบคลุมบริเวณป่าที่ชาวบ้านเข้าไปทำมาหากินด้วย ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมจึงได้มีการรวมตัวกันเพื่อขอเข้าไปดูแลป่าชุมชนส่วนนี้ด้วยตัวเอง โดยมีการประสานกับเจ้าหน้าที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ในการชี้แนวเขตเพื่อทำรั้วห้วยขาแข้งและแนวเขตป่าชุมชน โดยกำหนดกิจกรรมสำรวจป่าชุมชนร่วมกับชาวบ้านบึงเจริญเพื่อเป็นจากสร้างจิตสำนึกรักษ์ป่าให้กับชาวบ้าน มีการจัดอบรมให้ความรู้กับชาวบ้านโดยเชิญวิทยากรจากมูลนิธิสืบนาคะเสถียร และเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาให้ความรู้เรื่องป่าชุมชนกับชาวบ้าน

1.2 ด้านการกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน ชาวบ้านบึงเจริญได้ร่วมกันสำรวจป่าชุมชนพร้อมกับเจ้าหน้าที่เขารักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ผู้นำชุมชนและชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียง จำนวน 5 หมู่บ้าน คือ บ้านเขาเขียว บ้านยางงาม บ้านเขาหินเทิน บ้านโป่งมะค่าและบ้านโป่งสามสิบ โดยร่วมสำรวจสภาพพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อร่วมกันกำหนดขอบเขตและพื้นที่การใช้ประโยชน์ป่าชุมชน สร้างนโยบายและแนวทางการพัฒนาป่าชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิสืบนาคะเสถียรและคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านเขาเขียว เป็นพี่เลี้ยงช่วยดำเนินการในการทำงานทุกขั้นตอน

1.3 ด้านการมีส่วนร่วมในการจำแนกเขตป่าชุมชน ร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชนในการสำรวจและจำแนกประเภท จำแนกเขตป่าชุมชน โดยจำแนกออกเป็นป่า 3 ประเภทคือ แนวเขตป่าอนุรักษ์เข้มข้น แนวเขตป่าใช้สอยและปลูกป่าทดแทน และแนวเขตป่าที่ให้เลี้ยงสัตว์และปลูกป่าทดแทน โดยแนวเขตป่าอนุรักษ์เข้มข้นจะเป็นบริเวณที่มีป่าไม้สมบูรณ์และมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น หมูป่า เก้ง ควายป่า ฯลฯ จึงไม่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปยังบริเวณนี้เด็ดขาด เขตป่าใช้สอยและปลูกป่าทดแทนเป็นบริเวณที่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ พร้อมกับร่วมดูแลรักษาปลูกป่าทดแทนด้วย แนวเขตป่าที่ให้เลี้ยงสัตว์จะเป็นแนวเขตที่ป่าส่วนใหญ่ค่อยข้างเสื่อมโทรม ไม่สามารถปลูกต้นไม้ได้ก็จะอนุญาตให้นำวัวไปเลี้ยงในบริเวณนี้ได้ พร้อมกับปลูกไม้ทดแทนส่วนใหญ่จะเป็นพวกไม้ยูคาลิปตัส หลังจากกำหนดแนวเขตเสร็จก็ร่วมกันจัดทำป้ายแนวเขต ปักแนวเขตและทำป้ายประกาศตามแนวเขตป่าชุมชน และร่วมกันปลูกไม้เสริมในแนวเขตที่โล่งเตียน

1.4 ด้านการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งองค์กรที่ดูแลป่าชุมชนในรูปแบบคณะกรรม โดยบ้านบึงเจริญได้จัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนมาแล้วจำนวน 2 ชุด โดยคณะ

กรรมการชุดแรกเป็นการจัดตั้งชั่วคราวมีวาระการทำงาน 1 ปี หลังจากนั้นได้มีการเลือกคณะกรรมการชุดที่ 2 ในปี พ.ศ. 2549 ชาวบ้านในชุมชนบ้านบึงเจริญมีส่วนร่วมลงคะแนนเสียงเลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน โดยในช่วงปีแรกเน้นการทำกิจกรรมที่สร้างจิตสำนึกรักษ์ป่าชุมชน เช่น กิจกรรมสำรวจป่า กิจกรรมถางป่าเพื่อทำแนวกันไฟ และเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนร่วมเสนอความคิดเห็นในการบริหารงานของคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านบึงเจริญ ร่วมประชุมและวางแผนการทำงานกับคณะกรรมการป่าชุมชนประจำปี ร่วมกันเสนอปัญหาที่พบมาแจ้งในที่ประชุมและร่วมเสนอแนวทางในการแก้ไขกับคณะกรรมการป่าชุมชน รวมทั้งร่วมตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชน

2. ด้านการจัดสรรผลประโยชน์ของชุมชน

2.1 ด้านการใช้ประโยชน์จากไม้ใช้สอยในป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้านบ้านบึงเจริญร่วมกันสำรวจจำแนกประเภทของไม้ใช้สอยและไม้อนุรักษ์ในเขตป่าชุมชนกับคณะกรรมการป่าชุมชน ร่วมกันปลูกและดูแลไม้ใช้สอยในพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชน ร่วมเสนอ กฎระเบียบ และข้อตกลงเรื่องการใช้ประโยชน์จากไม้ใช้สอย เช่น ห้ามตัดไม้ทำลายป่าในเขตป่าชุมชน "ไม้ล้มหมอนนอนดินและไม้ไผ่" ผู้ใดต้องการใช้ประโยชน์ให้ขออนุญาตคณะกรรมการก่อน (ดังภาคผนวก ค) ฯลฯ ร่วมกันปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ และข้อตกลงเรื่องการใช้ประโยชน์ไม้ใช้สอยและห้ามปรามและแจ้งให้คณะกรรมการป่าชุมชนทราบเมื่อพบเห็นผู้กระทำผิดกฎ

2.2 ด้านการใช้ประโยชน์จากการเก็บหาของป่าและสมุนไพร คณะกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้านในชุมชนบ้านบึงเจริญร่วมกันทำข้อตกลงเรื่องช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ จากการเก็บของป่าและพืชสมุนไพรในป่าชุมชน เช่น ห้ามเก็บกล้วยไม้และพืชสมุนไพรทุกชนิดในเขตป่าชุมชน (ดังภาคผนวก ค) สำหรับของป่าจำพวก เห็ดต่าง ๆ หน่อไม้ ผักหวาน สามารถหาได้ตามความต้องการแต่จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขข้อตกลงเรื่องการเก็บหาของป่าและสมุนไพรเพื่อให้มีใช้อย่างยั่งยืน ไม่มีการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมในการเข้าใช้ประโยชน์จากการเก็บหาของป่าของสมาชิกในชุมชน แต่ไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกที่ไม่ได้เป็นสมาชิกในชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและมีการจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างคณะกรรมการป่าชุมชนกับชาวบ้านในการดูแลและซ่อมแซมปลูกพืชเสริมในป่าชุมชนเพื่อเป็นการฟื้นฟูป่าชุมชน และร่วมกันห้ามปรามและแจ้งให้คณะกรรมป่าชุมชนทราบเมื่อพบเห็นผู้กระทำผิดกฎ ระเบียบ ข้อบังคับของป่าชุมชน

2.3 ด้านการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนบ้านบึงเจริญ มีการทำพิธีทำบุญกลางบ้านเพื่อเป็นการเสริมสิริมงคลแก่ชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนบ้านบึงเจริญ มีประเพณีบุญข้าวหลามที่จัดขึ้นทุกปีในช่วงเทศกาลออกพรรษาเพื่อให้ชาวบ้านมีการรวม

กลุ่มทำงานร่วมกัน โดยผู้ชายจะช่วยกันตัดไม้ไผ่จากในป่าชุมชนมาฟันเป็นท่อน ๆ และผู้หญิงจะทำการเตรียมวัสดุในการทำข้าวหลาม เช่น แช่ข้าวเหนียว ถั่วดำ คั่นกะทิ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมี ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นประเพณีสำคัญที่จัดขึ้นทุกปีเพื่อทำการขอฝนตามความเชื่อของชาวบ้านเพื่อที่จะให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และประเพณีแห่น้ำดอกไม้จัดขึ้นในเทศกาลวันสงกรานต์ของทุกปี เพื่อเป็นการคัดเลือกผู้หญิงที่มีบุญวาสนาและโชคดีที่สุดในหมู่บ้าน เพื่อจะทำให้หมู่บ้านมีความโชคดีและมีการเล่นซักเย่อระหว่างหญิงและชายเพื่อที่จะทำนายว่าฝนในหมู่บ้านจะตกดีหรือไม่ดีและมีการชักชวนเพื่อนบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงมาเข้าร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านจัดขึ้นด้วย

2.4 ด้านการใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติของเยาวชนในชุมชน ชาวบ้านในชุมชนบ้านบึงเจริญร่วมกันจัดตั้งกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบ้านบึงเจริญ ในปี พ.ศ. 2548 และส่งเยาวชนเข้าค่ายเยาวชนศึกษา ซึ่งจัดโดยมูลนิธิสืบนาคะเสถียร เพื่อให้เยาวชนเห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของป่าไม้ในชุมชน บอกถึงข้อเสียของการตัดไม้ทำลายป่าว่ามีผลกระทบต่อมนุษย์อย่างไร และชักชวนให้ลูกหลานและเด็ก ๆ เข้าร่วมในกิจกรรมปลูกป่าและบำรุงรักษาต้นไม้ในป่าชุมชน

3. ด้านการบังคับใช้ กฎ ระเบียบของชุมชน

3.1 ขั้นตอนการบังคับใช้กฎ ระเบียบของชุมชนโดยใช้ประเพณีความเชื่อหรือจารีตประเพณีเข้าควบคุม ชาวบ้านบ้านบึงเจริญมีความเชื่อว่า ก่อนลงมือเก็บยาต้องแสดงความเคารพต่อแม่ธรณี โดยจะมีการ “ขอ” ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าของทุกอย่างย่อมมีเจ้าของรักษา และมีการถือ "เคล็ด" ว่าห้ามเก็บสมุนไพรตอนเงาทับต้นไม้และต้องเก็บในวันอังคาร ปัจจุบันเรื่องการเก็บยาสมุนไพร ทางกรมอนุรักษ์ป่าไม้ค่อนข้างเข้มงวดพอสมควร จึงไม่สามารถเข้าเก็บได้อย่างอิสระ ดังนั้นชาวบ้านภายในหมู่บ้านจึงมีการปลูกสมุนไพรไว้เพื่อเป็นการสงวนพันธุ์ เพื่อการศึกษาของเยาวชนและผู้ที่สนใจด้วย

3.2 ขั้นตอนการบังคับใช้กฎ ระเบียบของชุมชนโดยใช้บทบาทของผู้นำชุมชนเข้าควบคุม มีการใช้อำนาจหน้าที่ของผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต. ผู้อาวุโสและพระสงฆ์ในการเรียกประชุมและสั่งการให้ชาวบ้านดำเนินการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะผู้อาวุโสและพระสงฆ์ ชาวบ้านจะให้ทั้งความรักความเคารพและนับถือมาก มีการใช้อำนาจหน้าที่ของผู้นำชุมชนร้องขอให้ชาวบ้านในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางคณะกรรมการป่าชุมชนเป็นผู้จัดขึ้นเนื่องในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ใช้อำนาจของผู้นำชุมชนในการแต่งตั้งและมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้ชาวบ้านในการดูแลรักษาป่า

3.3 ขั้นตอนการบังคับใช้กฎ ระเบียบของชุมชนโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเข้าควบคุม มีการแต่งตั้งชาวบ้านเป็นคณะทำงานต่าง ๆ เช่น กรรมการฝ่ายปราบปราม คณะกรรมการสำรวจแนวเขตรั้วลวดหนาม คณะทำงานดับไฟป่าและแนวกันไฟ ฯลฯ โดยมีการผลัดเปลี่ยนเพื่อให้ชาวบ้านทุกคนได้มีส่วนร่วมและเข้ามาเป็นคณะกรรมการ และให้ชาวบ้านได้มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็น ออกกฎ ระเบียบและเสนอแนวทางการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เป็นวิธีการในการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเข้าควบคุมการบังคับใช้กฎระเบียบได้เป็นอย่างดี เพราะชาวบ้านจะมีความรู้สึกในความเป็นเจ้าของป่าชุมชนร่วมกัน โดยมีกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ดังนี้ ชาวบ้านร่วมกันออกลาดตระเวนเพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ในเขตป่าชุมชนและเขตป่าสงวนที่อยู่ติดกันและร่วมกันทำแนวกันไฟ ออกลาดตระเวนป้องกันการเกิดไฟป่าในเขตป่าชุมชน ฯลฯ

3.4 ขั้นตอนการบังคับใช้กฎ ระเบียบของชุมชนโดยใช้องค์กรชาวบ้านในการควบคุม คณะกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้าน มีส่วนร่วมในการกำหนดกฎ ระเบียบ ข้อบังคับในการดูแลรักษาป่าชุมชน และมีหน้าที่ดูแลควบคุมให้สมาชิกในชุมชนร่วมกันปฏิบัติตามกฎ ระเบียบข้อบังคับในการดูแลรักษาป่าชุมชนโดยเคร่งครัด โดยมีการแบ่งหน้าที่ในการทำงานของคณะกรรมการเป็นฝ่าย เช่น กรรมการฝ่ายปราบปราม ทำหน้าที่ควบคุมให้ชาวบ้านปฏิบัติตาม กฎระเบียบและข้อตกลงของป่าชุมชน กรรมการฝ่ายรักษ์ป่า (กลุ่มสมาชิกรักษ์ป่า) มีหน้าที่ในการตรวจแนวป่าชุมชน สำรวจป่า ดูแลต้นไม้ให้คงสภาพเดิมและครบถ้วนตามที่ได้สำรวจไว้ มีการถางทำแนวกันไฟตามแนวเขตป่าชุมชน ฝ่ายประชาสัมพันธ์ มีหน้าที่ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการขอรับงบประมาณสนับสนุนในการทำงาน เช่น อุปกรณ์ชุดควบคุมและดับไฟป่า ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง เป็นต้น

4. ด้านการสนับสนุนจากองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกต่าง ๆ

4.1 หน่วยงานภาครัฐ ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ทางกรมป่าไม้ ได้มีการจัดอบรมโครงการสร้างจิตสำนึกรักษ์ป่าในแนวเขตป่ากันชน เรื่องประโยชน์และวิธีดูแลรักษาป่าชุมชนให้มีใช้อย่างยั่งยืนและมีส่วนร่วมในการส่งสมาชิกรักษ์ป่าไปศึกษาดูงานที่ อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ และที่บ้านพุต่อ อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี หลังจากการศึกษาดูงานชาวบ้านและเจ้าหน้าที่จากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งได้มีการเดินสำรวจแนวเขตป่าชุมชน ดูสภาพพื้นที่ป่าเพื่อหาแนวทางในการดำเนินงานต่อ มีการรับแจกกล้าไม้จากป่าไม้จังหวัดอุทัยธานีเพื่อนำมาปลูกในเขตป่าชุมชน ชาวบ้านในชุมชนบ้านบึงเจริญร่วมกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ในการสอดส่องดูแลไม่ให้บุคคลภายนอกเข้ามาตัดไม้ในเขตป่าชุมชนและเขตรักษา

พันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ร่วมกับเจ้าหน้าที่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งในการทำกิจกรรมส่งเสริมป่าชุมชน ปลูกป่าและดับไฟป่าในเขตป่าชุมชนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานพัฒนาชุมชน อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เข้ามาให้การสนับสนุนโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เรื่องการทอผ้าพื้นเมือง และผ้าทอกระเป๋าสะพานอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของบ้านบึงเจริญ

4.2 หน่วยงานภายนอกต่าง ๆ ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคนอกพบว่า สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นหน่วยงานแรกที่เข้ามาให้การสนับสนุนด้านการเก็บข้อมูลป่าชุมชน หลังจากนั้นมูลนิธิสืบนาคะเสถียรก็เข้ามาจัดโครงการนำเยาวชนเข้าค่ายอบรมรักษ์ป่าชุมชน ปัจจุบันมีคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือตอนล่าง-กลาง (กป.อพช.นล-ก) เข้ามาเก็บข้อมูลเรื่องการจัดการป่าชุมชนในหมู่บ้าน พร้อมกับมีงบประมาณสนับสนุนให้กับชุมชนในการจัดกิจกรรมพัฒนาป่าชุมชน และมีกลุ่มนักดนตรีเพื่อชีวิตเช่น วงคาราวานพงษ์เทพ กระโดนชำนาญ ฯลฯ เข้ามาร่วมจัดกิจกรรม รำลึกถึงคุณสืบ นาคะเสถียร บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนเห็นถึงความสำคัญและเป็นการสร้างจิตสำนึกและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติของป่าชุมชน

สรุปผลการศึกษา

1. ด้านการวางแผนการจัดการป่าชุมชน

ขั้นตอนการสร้างจิตสำนึกและความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ทั้ง 2 หมู่บ้าน มีขั้นตอนในการสร้างจิตสำนึกเหมือนกันคือ มีกิจกรรมศึกษาดูงานป่าชุมชน กิจกรรมสำรวจป่าชุมชน มีการสอดแทรกวิธีการสร้างจิตสำนึกผ่านในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานบุญของชาวบ้าน การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ฯลฯ

ขั้นตอนการกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน ทั้ง 2 หมู่บ้าน มีกิจกรรมการสำรวจป่าเพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน โดยร่วมกับหมู่บ้านข้างเคียงสำรวจป่าชุมชนร่วมกัน ภายหลังจากการสำรวจมีการประชุมร่วมกันเพื่อสร้างนโยบายและแนวทางในการพัฒนาป่าชุมชนร่วมกัน

ขั้นตอนการจำแนกเขตป่าชุมชน ทั้ง 2 หมู่บ้าน มีกิจกรรมสำรวจป่าชุมชนและจำแนกแนวเขตป่าชุมชน โดยบ้านเขาแหลมจำแนกป่าชุมชนออกเป็น แนวเขตป่าอนุรักษ์และแนวเขตป่าใช้สอย บ้านบึงเจริญจำแนกเขตป่าชุมชนออกเป็น แนวเขตป่าอนุรักษ์เข้มข้น แนวเขตป่าใช้สอยและปลูกทดแทน ป่าใช้เลี้ยงสัตว์และปลูกป่าทดแทน

ขั้นตอนการจัดตั้งองค์กรดูแลป่าชุมชน ทั้ง 2 หมู่บ้าน มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนขึ้นมาดำเนินการดูแลและจัดการวางแผนการดำเนินงานป่าชุมชนและใช้สมาชิกทุกคนในหมู่บ้านเข้าร่วมกับสมาชิกป่าชุมชน

2. ด้านการจัดสรรผลประโยชน์ของป่าชุมชน

ขั้นตอนการใช้ประโยชน์จากไม้ใช้สอยของป่าชุมชน หมู่บ้านเขาแหลมมีการใช้ประโยชน์จากไม้ใช้สอย จำพวกไม้ฟืน ไม้ทำเครื่องเรือน สร้างบ้าน ฯลฯ หมู่บ้านบึงเจริญมีการใช้ประโยชน์จากไม้ใช้สอย จำพวกไม้ฟืนเท่านั้น และไม่อนุญาตให้ตัดไม้เด็ดขาดไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ

ขั้นตอนการใช้ประโยชน์จากการเก็บหาของป่าและสมุนไพร ทั้ง 2 หมู่บ้านมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนโดยการเก็บหาของป่าจำพวก เห็ด หน่อไม้ ผักหวาน บ้านเขาแหลมมีการเก็บหาสมุนไพร จำพวกฟ้าทะลายโจร กระชายดำ มะเม่า มะหวด บ้านบึงเจริญไม่อนุญาตให้เก็บหาสมุนไพร จากป่าชุมชนเลย

ขั้นตอนการใช้ประโยชน์จากในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้ง 2 หมู่บ้านมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในการประกอบพิธีกรรม บ้านเขาแหลมใช้ในประกอบพิธีกรรมบวชป่า ทำบุญกลางบ้าน พิธีกรรมบุญบั้งไฟ ประเพณีเผาข้าวหลาม บ้านเขาแหลมใช้ในการประกอบพิธีกรรมบุญบั้งไฟ ประเพณีแห่น้ำดอกไม้ ประเพณีเผาข้าวหลาม

ขั้นตอนการใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติของเยาวชน บ้านเขาแหลมมีการมีโครงการสร้างเส้นทางเดินเท้าศึกษาธรรมชาติภายในป่าชุมชนคาดว่าแล้วเสร็จภายในปี 2551 บ้านบึงเจริญมีการจัดค่ายเยาวชนศึกษา ตั้งกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบ้านบึงเจริญ

3. ด้านการบังคับใช้กฎ ระเบียบของชุมชน

ขั้นตอนการควบคุมโดยใช้ประเพณีความเชื่อหรือจารีตประเพณี บ้านเขาแหลมมีความเชื่อเรื่องไม่ตัดต้นไม้ที่ผ่านการประกอบพิธีกรรมบวชป่า ไม่ตัดต้นไม้ในเขตพื้นที่ศาลเขาแหลมก่อนเข้าป่าจะมีการบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมีความเชื่อเรื่องการตัดต้นไม้ว่าถ้าจะขอตัดต้นไม้ต้นใด ให้นำขวานและเลื่อยไปผิงกัน บ้านบึงเจริญมีความเชื่อว่า ก่อนลงมือเก็บยาต้องแสดงความเคารพต่อแม่ธรณี โดยจะมีการ “ขอ” ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าของทุกอย่างย่อมมีเจ้าของรักษา และมีการถือ “เคล็ด” ว่าห้ามเก็บสมุนไพรตอนเงาทับต้นไม้และต้องเก็บในวันอังคาร

ขั้นตอนการบังคับใช้กฎ ระเบียบของผู้นำชุมชน บ้านเขาแหลมมีการใช้อำนาจหน้าที่ของผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้อาวุโส ในการเรียกประชุมและสั่งการให้ชาวบ้านดำเนินงาน บ้านบึงเจริญมีการใช้อำนาจของ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต. ผู้อาวุโสและพระสงฆ์ ในการเรียกประชุมและสั่งการให้ชาวบ้านดำเนินงานต่าง ๆ

ขั้นตอนการควบคุมโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ทั้ง 2 หมู่บ้านต่างก็มีส่วนร่วมในการทำงาน มีการแต่งตั้งชาวบ้านเป็นคณะทำงาน มีการแบ่งอำนาจหน้าที่และผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการทำงานอย่างเต็มที่

ขั้นตอนการควบคุมโดยใช้องค์กรชาวบ้าน ทั้ง 2 หมู่บ้าน ต่างก็มีคณะกรรมการป่าชุมชนทำงาน มีหน้าที่กำหนดกฎ ระเบียบ ข้อบังคับในการดูแลรักษาป่าชุมชน และมีหน้าที่ดูแลควบคุมให้สมาชิกในชุมชนร่วมกันปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับในการดูแลรักษาป่าชุมชนโดยเคร่งครัด โดยมีการแบ่งหน้าที่ในการทำงานของคณะกรรมการเป็นฝ่าย เหมือนกันทั้ง 2 หมู่บ้าน

4. ด้านการสนับสนุนจากองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกต่าง ๆ

ขั้นตอนด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ทั้ง 2 หมู่บ้าน ต่างก็ได้รับการสนับสนุนจากกรมป่าไม้ของแต่ละจังหวัด โดยกรมป่าไม้เขตจังหวัดนครสวรรค์มีส่วนให้การสนับสนุนในด้านกล้าไม้ให้กับบ้านเขาแหลม และกรมป่าไม้เขตจังหวัดอุทัยธานีก็ให้การสนับสนุนกล้าไม้ให้กับบ้านบึงเจริญ และยังส่งเจ้าหน้าที่มาให้ความรู้กับชาวบ้านเรื่องการดูแลและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

ขั้นตอนด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้ง 2 หมู่บ้าน ต่างก็ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก โดยบ้านเขาแหลมได้รับการสนับสนุนจาก มูลนิธิคนเพียงไพร สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กลุ่มปฏิปัน สสส. มูลนิธิสืบนาคะเสถียร ฯลฯ บ้านบึงเจริญได้รับการสนับสนุนจาก มูลนิธิสืบนาคะเสถียร สสส. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ฯลฯ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา

1. ข้อเสนอแนะการนำไปใช้ จากผลการวิจัยเรื่องการจัดการป่าชุมชนบ้านเขาแหลม จังหวัดนครสวรรค์และบ้านบึงเจริญ จังหวัดอุทัยธานี ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการของวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชน ผู้วิจัยเห็นควรเสนอแนะบางส่วนเพื่อให้การดำเนินการป่าชุมชนของบ้านเขาแหลมและบ้านบึงเจริญ มีความสมบูรณ์และยั่งยืนดังนี้

1.1 ควรมีการสร้างเครือข่ายชุมชนข้างเคียงและชุมชนอื่น เพื่อเผยแพร่ความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เรื่องการจัดการป่าชุมชนให้ชุมชนอื่นได้ทราบ และนำมาปรับใช้กับป่าชุมชนของตนเองให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

1.2 การดำเนินการป่าชุมชนทั้งป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย และป่าหวงห้าม ประสบกับปัญหาขาดแคลนเงินทุนในการดูแลและพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวควรมีการรณรงค์ในการหาทุน เช่น จัดทำโครงการพัฒนาและขอรับเงินสนับสนุนจากองค์กรภายนอก และหน่วยงานเอกชนที่มีความต้องการในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชาติ

2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาด้านความพึงพอใจในการใช้ประโยชน์ของชุมชน ต่อการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ

2.2 ควรมีการศึกษาทัศนคติของเยาวชนรุ่นใหม่ที่มีต่อป่าชุมชนทั้ง 2 พื้นที่

2.3 ควรมีการศึกษาภูมิปัญญาในมิติด้านความเชื่อและจารีตประเพณีต่าง ๆ ที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน

2.4 ควรมีการศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับการจัดการป่าชุมชนทั้ง 2 พื้นที่